

Голосенін І. О.

УНІФІКАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ТЛУМАЧЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ КРЕДИТІВ У КОНТЕКСТІ ЇХ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ

Проблемні активи банків мають включати не тільки прострочені, але заборгованість за кредитами і борговими цінними паперами тих контрагентів, фінансовий стан яких погіршився. Достовірність інформації банків про якість кредитів залишається низькою. Українські банки проводять реструктуризацію кредитів, але це потребує адекватного відображення в якості активів. Слід підвищити вимоги регулятора до рівня розкриття інформації банками про кредитні ризики, в тому числі строки прострочення та реструктуризацію. Відновлення нормальної якості конкретного активу може визнаватися лише у разі дотримання певних критеріїв.

Ключові слова: банківський сектор, проблемні кредити, регулювання банків, реструктуризація проблемних кредитів.

I. Golosenin.

UNIFICATION OF TREATMENT IN DEFINITION OF PROBLEM LOANS IN THE CONTEXT OF THEIR RESTRUCTURING

Problem assets of banks should include not only overdue, but loans and debt securities of counterparties whose financial condition has deteriorated. The reliability of banks' information on the quality of loans remains very low. Ukrainian banks are restructuring loans, but it requires adequate reflection in asset quality. It is necessary to increase the regulatory requirements to the level of disclosure by banks of credit risks, including duration of delinquency and restructuring. Restoration of normal quality of specific asset may be recognized only if it comply with certain criteria.

Keywords: banking sector, problem loans, bank regulation, trouble debt restructuring.

Постановка завдання. Уніфікація визначення проблемних кредитів та інших боргових активів має сприяти контролю якості активів наглядом, удосконаленню внутрішніх систем класифікації кредитів банків для управління кредитним ризиком, порівняльному аналізу портфелів вкладень банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Робота з проблемними активами визначає життєздатність українських банків. Значний внесок у стандартизацію кредитування комерційними банками зробили вітчизняні економісти О. І. Барановський, Р. Герасименко, Р. Корнилюк, Г. Миськів, О. Лисенок, Л. Примостка, В. Сирота та інші. Разом з тим, залишаються принципові розбіжності в тлумаченні проблемних експозицій за українськими і міжнародними стандартами, і навіть на місцевому ринку – між банками, рейтинговими агентствами і регуляторами.

Виклад основного матеріалу. На даний час визначення непрацюючих експозицій (проблемних активів) залежить від декількох аспектів: застосованої системи бухгалтерського обліку, позиції самого банку або банківського нагляду. На рівні окремого банку визначення недіючих експозицій тісно пов'язане з кредитним процесом. З бухгалтерської точки зору МСФЗ не враховували аспект поступок кредитора. Крім того, визначення американськими стандартами US-GAAP проблемних кредитів (реструктуризація проблемної заборгованості відповідно до стандарту FAS 15, кредити, що обліковані з нарахуванням процентів, та кредити, які прострочені на 90 днів або більше) відрізняється від МСФЗ [14]. Українські банки обтяжені проблемними активами, при цьому тлумачення «проблемності» залишається неоднорідним у банківській спільноті. Це призводить до непорозуміння та помилок у постановці стратегічних завдань оздоровлення банківської системи. По суті існують два підходи до визначення проблемних кредитів в Україні:

- 1) На основі обліку прострочення боргу та
- 2) На основі класифікації кредиту за рівнем ризику дефолту.

Прострочення боргу – це факт, а очікування дефолту – це передбачення, судження кредитного експерта на підставі аналізу фінансового стану позичальника та історії дефолтів, яку має банк. Можлива ситуація, коли прострочення не виникає, але стан позичальника поганий, і кредитор очікує дефолту.

Г. Миськів, ґрунтуючись на підходах українських і зарубіжних вчених до визначення поняття «проблемний кредит», формулює власне визначення даної категорії: проблемний кредит – це кредит за яким своєчасно не проведені один чи декілька платежів внаслідок значного погіршення фінансового стану позичальника або кредит, ринкова вартість забезпечення за яким значно знизилася [6].

Зазначений підхід має недолік, пов'язаний з вимірюванням обсягу проблемних кредитів. По-перше, банк може не показувати реальні обсяги проблемних кредитів, а для цього приховувати факт прострочення. По-друге, критерії погіршення фінансового стану позичальника визначаються по-різному стандартами фінансової звітності та вимогами національних регуляторів.

Національний банк України на сьогодні використовує поняття «недіючі кредити» (nonperforming loans) – сумнівні та безнадійні до повернення кредити, зазначаючи, що згідно з рекомендаціями МВФ, кредити вважають недіючими, якщо сплата основної суми та процентів за ними прострочені: 1) на три місяці (90 днів) або більше; 2) менше ніж на 90 днів, проте відповідно до національних норм нагляду вважається, що обслуговування такого кредиту є «слабким» або «незадовільним». Якщо кредит був кваліфікований як недіючий, то він повинен залишатись у цій категорії до списання або отримання виплат. Будь-який кредит, який заміщує кредит, що був кваліфікований як недіючий (реструктуризація, переоформлення, рефінансування кредиту), повинен залишатись у цій категорії до отримання виплат процентів та повернення суми кредиту. До обсягу кредитів, кваліфікованих як недіючі, включається загальний обсяг заборгованості за

ними, а не тільки прострочена сума [7]. Поряд з недіючими регулятор визнає поняття «проблемні кредити», до складу яких включають прострочені та сумнівні кредити. Проте, фактично до проблемних кредитів відносять виключно суму прострочених платежів за кредитом згідно даних бухгалтерської звітності, а не загальний обсяг кредитів, за якими допущено прострочення. Прострочені кредити – це заборгованість, яка не погашена в термін (строк), встановлений договором.

Статистика індикаторів фінансової стійкості, яку публікує Україна за стандартами МВФ, починаючи з IV кварталу 2012 року включає дані щодо недіючих кредитів, які включають негативно класифіковані кредити за IV та V категоріями якості, відображені в балансі, та не включають депозити, позабалансові зобов'язання за гарантіями та з кредитування, за якими оцінюється кредитний ризик. З 2008 по III квартал 2012 року до недіючих кредитів включалися кредити сумнівні та безнадійні, відображені в балансі. До кінця 2007 року до недіючих кредитів включалися кредити під контролем, субстандартні, сумнівні та безнадійні, відображені в балансі [12]. Нижче наведені дані показують стале погіршення якості кредитів, при цьому частка недіючих кредитів стає загрозовано високою.

Таблиця 1.

Недіючі кредити українських банків

	2013Q1	2014Q1	2015Q1	2016Q1
Співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу, %	35,72	37,55	129,52	102,57
Недіючі кредити без урахування резервів, млрд грн	62,25	68,40	111,47	139,89
Капітал, млрд грн	174,26	182,17	86,07	136,39
Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів, %	15,91	13,25	24,70	29,69

Джерело: [12]

Постанова НБУ №23 визначає, що банк класифікує не вище V категорії якості актив, за яким більше ніж 50 відсотків боргу прострочено понад 90 днів. Банк здійснює оцінку стану обслуговування боргу боржником - юридичною особою на підставі кількості календарних днів прострочення

погашення боргу за станом на перше число місяця, наступного за звітним, згідно з нижче наведеною таблицею 2.

Таблиця 2

Визначення стану обслуговування боргу боржником - юридичною особою

Кількість календарних днів прострочення	Стан обслуговування боргу
від 0 до 7	«високий»
від 8 до 30	«добрий»
від 31 до 90	«задовільний»
від 91 до 180	«слабкий»
понад 180	«незадовільний»

Джерело: [9]

Ми вважаємо, що стан обслуговування боргу «слабкий» вже дозволяє відносити даний кредит до проблемних, оскільки період більше 90 днів є межею переходу кількості у якість, і життєздатний клієнт має достатній час для нормалізації свого стану і відновлення платіжної дисципліни продовж 3 місяців.

Зазначені підходи мають недоліки, пов'язані з вимірюванням обсягу проблемних кредитів. По-перше, банк може не показувати реальні обсяги проблемних кредитів, а для цього приховувати факт прострочення. По-друге, критерії погіршення фінансового стану позичальника визначаються по-різному стандартами фінансової звітності та вимогами національних регуляторів.

Варто звернути увагу на рейтингову методику «Реальна економіка», розроблену у 2013 році Р. Корнилюком та Є. Шпитко [4]. Лідери рейтингу характеризувались поєднанням високих значень таких показників проблемності позик як обсяг і частка недіючих та безнадійних кредитів, зростання обсягу безнадійних кредитів, відносний приріст недіючих кредитів і коефіцієнту покриття безнадійних позик резервами під кредитні ризики. До першої п'ятірки банків за проблемністю кредитного портфеля увійшли ПАТ «Укрсоцбанк», ПАТ «Дельта Банк», ПАТ «Укрексімбанк», ПАТ «Райффайзен банк Аваль», та ПАТ АБ «Укргазбанк». Рейтинг проблемності кредитних портфелів українських банків від «Реальної економіки» був

розрахований на основі офіційних показників фінансової звітності за перші 7 місяців 2014 року для банків 1-ї та 2-ї групи за класифікацією НБУ.

Деякі економісти вважають цю методику дуже корисною. Так, Животченко В.С. а Подчесова В.Ю. відзначають [2], що методика «Реальна економіка» передбачає комплексний підхід до вивчення кредитного напрямку діяльності комерційного банку, дає змогу оцінити його ефективність, визначити основні шляхи вдосконалення управління активами банку та підвищити результативність банківського менеджменту, що визначає актуальність даної методики та необхідність впровадження її в сучасних умовах.

Наша точка зору полягає в тому, що даний набір показників не може давати надійні, достовірні результати, якщо використані фальсифіковані дані, а також коли існує дублювання даних показників. Крім того, поганий рейтинг отримують ті банки, які показують всі свої проблемні кредити, а хороший рейтинг – ті банки, що приховують свої проблеми. Аналіз рейтингу банків за даними 2013 року [10] показав, що найкращий рейтинг мали банки, які у наступному році були визнані неплатоспроможними: Київська Русь, Фінансова ініціатива, Брокбізнесбанк, Імексбанк.

У зв'язку з цим доречно звернутися до кращої міжнародної практики, тим більше, що українська нормативно-правова база у перспективі має бути гармонізована з нормами ЄС.

Європейський регулятор банків ЕВА визначає проблемні кредити як будь-яку експозицію, яка відповідає одному з наступних критеріїв [13]: (i) суттєві експозиції з простроченням більше 90 днів; (ii) за оцінкою, боржник навряд чи виконає свої зобов'язання за кредитом без реалізації застави, незалежно від існування прострочення або кількості днів прострочення.

У квітні 2016 року Базельський комітет з банківського нагляду оприлюднив доповідь для обговорення, присвячену визначенню проблемних активів. Зокрема, у доповіді розмежовується визнання дефолту і визначення непрацюючих експозицій [14]: дефолт визнається за нормами Базелю II для

підходу внутрішньої кредитного рейтингу з рівня прострочення 180 днів і більше, а непрацюючою вважається експозиція з простроченням більше 90 днів. Базельський комітет дійшов висновків, що дане визначення має застосовуватися до всіх кредитних експозицій, включаючи боргові цінні папери. В основу закладено уніфікований критерій – прострочення 90 днів, що доповнюється набором критеріїв для ідентифікації контрагентів, які опинилися у фінансовій скруті (визначається на підставі фінансового аналізу). При цьому визнано, що забезпечення за кредитом не відіграє ніякої ролі у класифікації проблемності. Ще одним принциповим моментом є необхідність чіткого визначення регулятором підстав для переходу непрацюючої експозиції до працюючої.

Базельський комітет наступним чином роз'яснює відповідні поняття:

Прострочені – експозиція будь-якої величини, належна за договором (відсотки, основний борг або інша сума), що не була виплачена в повному обсязі на дату, коли це було встановлено договором. Експозиції вважається простроченою, навіть коли величина прострочення, в залежності від обставин, не є суттєвою.

Суттєвість - експозиція, яка перевищує поріг суттєвості в даній юрисдикції. Пороги суттєвості можуть передбачати різний рівень для роздрібних та інших кредитів, але повинні включати відносний і абсолютний поріг.

Низька імовірність повного погашення – експозиція за контрагентом навряд чи буде погашена без реалізації застави або отримання відшкодування за гарантією, навіть якщо вона не прострочена або були прострочені менш ніж 90 днів. Щодо таких експозицій в пункті 453 Базельської Угоди про адекватність капіталу II наводяться приклади характеристик, які необхідно прийняти в якості свідчень про малоімовірність погашення (зокрема, банк припиняє нарахування відсотків за кредитом; банк проводить списання; банк продає інші кредитні зобов'язання даного контрагента із суттєвими збитками; банк дає згоду на вимушену реструктуризацію кредитного

зобов'язання, яка призводить до зменшення фінансового зобов'язання, або дає відстрочку погашення основної суми, відсотків, комісій; банк ініціював процедуру банкрутства боржника або сам боржник оголосив про банкрутство тощо).

Також Базельський комітет визначає, що в деяких випадках банк може мати експозиції до групи контрагентів, між якими існують взаємозалежності такого рівня, що коли один з контрагентів зазнає краху, то всі контрагенти скоріше за все також зазнають краху. Наявність такого зв'язку має враховуватися в оцінці величини проблемних кредитів.

Для перегляду класифікації експозиції як проблемної Базельський комітет пропонує збігання нижче наведених підстав:

1) боржник не має ніякої істотної експозиції з простроченням більше 90 днів;

2) погашення кредиту відбувається продовж мінімального строку, що визначає в своєму нормативному документі регулятор;

3) стан контрагента покращився настільки, що імовірно повне погашення експозиції, відповідно до оригінальних умов договору або на змінених умовах; та

4) експозиція не відноситься до категорії «дефолт» відповідно до стандарту Базель II або «знецінення» відповідно до обліку.

Разом з тим, процедура рекласифікації проблемного активу не може застосовуватися у таких випадках: часткове списання простроченої експозиції; вилучення застави внаслідок невиконання зобов'язань, поки застава не буде фактично утилізована і банк не реалізує доходи (коли експозиція зберігається на балансі банку як така, що є непрацюючою); або банк продовжує надавати поступки позичальнику за кредитами, які вже ідентифіковані як непрацюючі.

Ми пропонуємо уточнити наповнення показника обсяг «проблемних кредитів». По-перше, якщо даний позичальник припустив прострочення за одним кредитом, то сума експозиції банку до конкретного клієнта має

включати непогашений борг за всіма кредитами, а також невикористані кредитні зобов'язання, гарантії, акредитиви. По-друге, слід виділяти потенційно проблемні кредити (експозиції), що обслуговуються клієнтом, але у найближчі 6 місяців стануть проблемними внаслідок ознак його проблемного стану. По-третє, якщо кредитним договором передбачається погашення боргу лише у кінці строку, то такій кредит може вважатися неproblemним лише тоді, коли передбачає реалізацію об'єкту, придбаного (побудованого) за кредитні кошти. Також до проблемних слід включати кредити, що були пролонговані банком більше 1 разу, або два і більше кредитів, пролонгованих банком в останній місяць погашення.

Відповідно в показнику «частка проблемних кредитів (експозицій)» знаменник має включатися сума непогашених кредитів та невикористаних кредитних лімітів (зобов'язань банку з операцій кредитного характеру) – на формулі – LP.

Тоді формула розрахунку показника частка проблемних кредитів набуває наступного виду:

$$\text{Частка проблемних кредитів} = \frac{D_{>90} + PP + L_{\text{end}} + L_{\text{prolong}}}{LP}$$

Де $D_{>90}$ – кредити та боргові цінні папери (ЦП), за якими є прострочення більше 90 днів, PP – потенційно проблемні кредити та боргові ЦП; L_{end} – кредити з погашенням у кінці строку та L_{prolong} – пролонговані кредити та реструктуризовані облігації.

У якості альтернативи можна розраховувати для банків два показники паралельно: частка реально проблемних кредитів та частка потенційно проблемних кредитів.

Якщо кредит прострочений, то банк приймає рішення про утримування його на балансі з подальшою зміною умов кредитування, погашення його за рахунок резервів або продаж іншій установі. Як справедливо зазначають

деякі дослідники [Ключар], вибір першого варіанту є найбільш популярним. Такі банки працюють з клієнтами вимагаючи повернення кредиту, нерідко банки пропонують клієнтам змінити умови по договору (зміна строку, зміна суми або відсоткову ставку та інше) й тим самим йдуть на компроміс з клієнтами, і в свою чергу покращують показники, не втрачаючи репутацію банку. Банки часто намагаються тримати проблемні кредити на балансі, доки є хоча б незначний шанс відновлення бізнесу позичальника (за умови, що він співпрацює з банком або банк впевнений в успішному стягненні заборгованості в судовому порядку). Однак реструктуризовані неробочі кредити навряд будуть виставлені на продаж.

Згідно постанови НБУ №23 у новій редакції [9], реструктуризація - зміна істотних умов за первісним договором шляхом укладання додаткової угоди з боржником у зв'язку з фінансовими труднощами боржника (за визначенням банку) та необхідністю створення сприятливих умов для виконання ним зобов'язань за активом (зміна процентної ставки; скасування повністю або частково нарахованих і несплачених боржником фінансових санкцій за несвоєчасне внесення платежів за заборгованістю боржника; зміна графіка погашення боргу; зміна розміру комісії. Банк у разі зміни умов договору, пов'язаних із реструктуризацією боргу за активами, або щодо збільшення строків користування активами, не пов'язаних із реструктуризацією боргу, не має права класифікувати такі активи за категорією якості вищою, ніж категорія, що була визначена за цими активами на дату внесення змін. Банк у разі повторної/наступної зміни умов договору щодо строків та/або сум, у тому числі пов'язаних із реструктуризацією боргу за активом, або заміни активу визначає стан обслуговування боргу не вище ніж "задовільний", якщо фактична сплата боргу боржником протягом останніх 12 місяців здійснювалася боржником рідше одного разу на три місяці. Крім того, регулятор вказує на те, що банк внутрішнім документом визначає порядок здійснення реструктуризації кредитів.

Висновки. Неточності в тлумаченні проблемних кредитів значно ускладнюють порівняльний аналіз банків та динаміку якості активів банківської системи в цілому. Використання уніфікованого підходу, що враховує рекомендації Базельського комітету з банківського нагляду, дозволить наблизитися до міжнародних стандартів українським банкам та Національному банку. Проте будь-яка класифікація має ґрунтуватися на достовірності базової інформації, тому слід підвищити вимоги регулятора до рівня розкриття інформації банками про кредитні ризики, зокрема, запровадити розкриття у кварталній публічній звітності банків даних про розподіл кредитних операцій за періодом прострочення, а саме до 30 днів, 30-90 днів, більше 90 днів, а також про реструктуризацію кредитів з визначенням кредитів, які були реструктуризовані більше 1 разу.

Список використаних джерел

1. Герасименко Р. Проблемні позики та прогнозування їх частки в кредитному портфелі банку / Р. Герасименко, М. Дегтярьова // Вісник НБУ. – 2012. – №4. – С. 40 – 46.
2. Животченко В.С., Подчесова В.Ю. Дослідження проблемності кредитних портфелів вітчизняних банків на основі нової рейтингової методики «реальна економіка». - «Молодий вчений». - № 12 (15), грудень, 2014 р. – с. 129-135.
3. Ключарьова А.О., Лісна Р.П. Роль проблемної заборгованості банків України у формуванні кредитного портфеля // «Молодий вчений» • № 1 (16) • січень, 2015 р. – с. 107-111.
4. Корнилюк Р. В. Якість кредитних портфелів банків України в період системної нестабільності / Р. В. Корнилюк // Глобальні та національні проблеми економіки. — 2014. — №2. — Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/224.pdf>
5. Лисенок О. В. Проблемні кредити – фінансовий тягар українських банків / О. Лисенок // Ефективна економіка. – 2012. – №2. – [електронний ресурс]: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2079>
6. Миськів Г.В. Проблемні кредити банків: сутність, чинники формування та способи мінімізації ІННОВАЦІЙНА ЕКОНОМІКА – 2014. - №5. – с.
7. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению. – МВФ, 2007 р. – 324 с.
8. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник. – 2-ге вид., доп. і перероб. / Л. О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.

9. Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями. - Правління Національного Банку України Постанова 25.01.2012 № 23. (в редакції від 28.01.2016). - <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12/print1443172421826955>

10. Рейтинг проблемності кредитних портфелів – 2013 [Електронний ресурс] / портал «Реальна економіка». – Режим доступу: <http://real-economy.com.ua/publication/ratings/43756.html>

11. Сирота В. Управління проблемними кредитами як основа антикризових заходів банку / В. Сирота // Вісник Національного банку України. – 2012. – № 11. – С. 51-55.

12. Статистика індикаторів фінансової стійкості. Національний банк України. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=44575

13. EBA FINAL draft Implementing Technical Standards. On Supervisory reporting on forbearance and non-performing exposures under article. - 99(4) of Regulation (EU) No 575/2013. -

[Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.eba.europa.eu/documents/10180/449824/EBA-ITS-2013-03+Final+draft+ITS+on+Forbearance+and+Non-performing+exposures.pdf>

14. Evans M. Non Performing Exposures. - 25 February 2016. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://home.kpmg.com/xx/en/home/insights/2016/02/non-performing-exposures-fs.html>

15. Prudential treatment of problem assets – definitions of non-performing exposures and forbearance.- Basel Committee on Banking Supervision. Consultative Document. – Guidelines. - Issued for comment by 15 July 2016. - [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.bis.org